

Svjatoslav Verbych: Etudes of ancient-Russian oiconymy. Science proper names in general and settlements names in particular frequently containing an absent in appellative Vocabulary lexics, numerous scholars believe that its are one of the most significant sources in the language history. A special author's attention called fixed in historical chronicles geographic names that inform us about formal structure of the word (of corresponding period), conserved in written monuments. It is frequent when appellatives become the motivative basis for the corresponding names and functioning as the fund lexical components of certain language.

Key words: *anthroponym, appellative, oiconym, toponym, etymologic cluster.*

Ірина Єфименко (Київ)

АНТРОПОНІМІЧНІ ЕТЮДИ. X*

У статті йдеться про проблему визначення антропонімного етимона та первісних мотивів номінації антропооснови. Зокрема, дослідження сучасного українського прізвища Бучко показало, що його антропооснова може бути мотивована кількома різними за походженням українськими апелятивами.

Ключові слова: *антропонім, антропооснова, етимон, семантика, апелятив.*

У процесі етимологізації антропонімів дослідники часто стикаються із проблемою правильного визначення антропонімного етимона та його семантичної мотивації. Причому це стосується не лише особових назв із „непрозорою” (або затемненою) семантикою антропооснови, а навіть тих, які, на перший погляд, не викликають труднощів. Якщо в минулі часи, коли

* Початок див.: Культура слова. – 1996. – Вип. 46-47. – С. 114-115; 1997. – Вип. 50. – С. 79-80; 1999. – Вип. 52. – С. 54-56; 2000. – Вип. 53-54. – С. 129-130; Вип. 55-56. – С. 62-66; Іншомовні елементи в ономастиці України. Матеріали наукового семінару. – К., 2001. – С. 32-34; Культура слова. – 2003. – Вип. 62. – С. 74-77; 2004. – Вип. 64. – С. 93-94.

людині було надане те чи інше найменування (за певних обставин і через певні причини), мотиви його номінації були зрозумілими для всіх оточуючих, то сьогодні вони вже втрачені. Тому сучасні дослідники можуть лише з більшим або меншим ступенем вірогідності здогадуватися, з яким мотивом було в минулому вжито ту чи іншу особову назву, звичайно, враховуючи при цьому загальні типологічні принципи номінації антропооснов. Сказане насамперед стосується відапелятивних антропонімів прізвиськового походження, які можна пов'язувати із багатозначними або омонімічними апелятивами [див.: Железняк: 95-102; Єфименко: 66-73], зокрема, сучасного українського прізвища *Бучко*, що простежується як у західних (Ів-Фр. [ОКІУМ]; Чернівецьк. [СП: 64]; Закарпатськ. [Чучка: 103]), так і у східних (Дніпропетровськ. [ППС: 37], Кіровоградськ. [ПДП: 36]) областях України. З іншою акцентуацією антропонім *Бучко* засвідчено у „Довіднику українських прізвищ” Ю.К. Редька [Редько: 142] та у зібранні прізвищ українців Канади [Bogdan: 24]. Найраніша фіксація цієї особової назви, – п.п. XIV ст., – відмічена в польському джерелі, пор., *Buczko*, 1349 р. [SSNO I (2): 271]. В українських пам'ятках антропонім засвідчений, починаючи з XVI ст.: *Buczko Iwan*, 1565 р., Белзьке староство [ЖГУР III: 159]; *Buczko Lawrin*, 1565 р., Любачівське староство [там само: 255]; *Buczko*, 1618 р., Лемківщина [УМ цит. за: Wolnicz-Pawłowska: 224]; *Buczko Wasyl*, 1703 р., Поділля [АЮЗР III: 2, 596]; *Buczko*, 1785-1788 рр., Львівщина [ЙМ цит. за: Фаріон: 153]. Наведений фактичний матеріал, вилучений з історичних джерел, свідчить про ширше побутування аналізованого антропоніма у західній Україні. Однак ареал його поширення не обмежується українською територією. Аналогічні відповідники спостерігаються в інших слов'янських народів, наприклад, білорусів – *Бучко* [Бірыла: 73]; поляків – *Buczko* [Rymut I: 60]; чехів – *Вишко* [ЧПГЧР]; болгарів – *Бучко* [Илчев: 95]; хорватів – *Вишко* [Leksik I: 78]. Активне функціонування антропоніма *Бучко* на слов'янському терені в минулому засвідчують також похідні утворення, зокрема, патроніми: укр. *Buczkw* [Худаш: 56], пол.

Buczkowicz [Rymut I: 60], болг. *Бучков* [Илчев: 95], хорв. *Вишковић* [Leksik I: 78], серб. *Бушкович* [РСНЈ II: 322]; рос. ойконіми: *Бучково* в колиш. Ярославській та Тверській губ., *Бучьково* в колиш. Владимирській губ. [Vasmer RGN I (3): 606]; гідроніми: укр. *Бучків яр* [СГУ: 80], слвн. *Вишково*, *Вишковці* [Bezljaj 1: 94].

Із формального погляду прізвище *Бучко* належить до словотвірного ряду українських антропонімів із суфіксом *-к-* (*-к-о*, *-к-а*), на зразок: *Воробжко*, *Галущко*, *Дубінко*, *Зубко*, *Кивко*, *Лиско*, *Мерезко*, *Смішко*, *Рибалко* та ін., який, за спостереженням дослідників, є одним із найпродуктивніших прізвищетвірних формантів [Редько СУП: 141-142].

Антропоніму *Бучко* неодноразово приділялася увага в науковій літературі. Так, болгарський дослідник С. Ілчев вважає його зменшеною формою особового південнослов'янського імені *Бучо* [Илчев: 95]. Схожої версії дотримуються українські дослідники П.П. Чучка та І.Д. Фаріон, які також пов'язують прізвище *Бучко* з відкомполітичним особовим іменем [див.: Чучка: 103; Фаріон: 153]. Водночас вони не виключають зв'язок антропоніма з місцевою назвою барана чи цапа *Бучко* [Чучка: 103], або з українським апелятивом *бучко* 'баран' [Фаріон: 153]. М.В. Бірило і К. Рымут споріднені білоруські та польські антропоніми розглядають як питомі відапелятивні утворення звуконаслідувального походження [Бірыла: 73; Рымут I: 59]. Е. Вольнич-Павловська антропонім *Buczko* теж вважає відапелятивним похідним, однак пов'язує його з іншою апелятивною базою, зокрема, укр. (бот.) *бук* або зі слвц. *bucko* 'мордатий, одутлий' та угор. *buckó* 'кремезний; гуля' [див.: Wolnicz-Pawłowska: 224]. Як бачимо, дослідники не дійшли одностайності щодо походження аналізованого антропоніма.

Не заперечуючи існуючої версії відіменного походження прізвища *Бучко*, ми все ж таки схильні вбачати в його основі апелятивне підґрунтя. Зупинимось на цьому детальніше.

Зауважимо, що, враховуючи семантичну вмотивованість антропонімного етимона, ніхто із дослідників не пов'язав походження антропоніма *Бучко* із

східнослов'янськими географічними термінами, зокрема, укр. *буча* 'глибока яма у річці' [Яворн.: 31], рос. діал. *бучкі* 'ями, глибокі місця у річці' [СРНГ 1: 381], в яких доцільно вбачати етимони топонімів, натомість для мотивації антропооснови таке зіставлення мало ймовірно.

Проте більшість дослідників чомусь залишили поза увагою можливість утворення антропоніма *Бучко* від зменшеної загальної назви на означення дерева. Оскільки в українських прізвищах із суфіксом *-ко* останній міг з'явитися замість суфікса *-ок* вихідного апелювання для відрізнення власної назви від загальної [див.: Редько СУП: 142], то аналізований антропонім міг утворитися від українського апелювання *бучок* 'зм. від *бук*' [Гр. I: 118] < *бук* (бот.) 'Fagus silvestris L.' [ЕСУМ 1: 284]. Пор. ще із розширеною семантикою: укр. *бучок* 'букова палка; взагалі палка; невеликий вулик' [Гр. I: 118], діал. (гуцул.) *бучок* 'палиця' [Жегуц, Піпаш : 25]. З огляду на те, що лісовий *бук* росте у західних областях України, де поширене прізвище *Бучко*, походження останнього можна пов'язувати саме із назвою цього дерева. Щодо номінативної типології пор., українські антропоніми, похідні від зменшених назв різних дерев: *Дубко, Березко, Грабко, Сливко, Грушко* [Демчук: 128].

Цілком правомірною із словотвірного та семантичного поглядів нам видається також версія про звуконаслідувальний характер антропоніма *Бучко*. Зокрема, його можна розглядати як віддієслівне утворення, мотивоване укр. діал. *бучати* 'шуміти' [Верхратський ГБ: 254], (лемк.) *бучати* 'гудіти, ревити, видавати довгий глухий звук' [Пиртей: 36], *бучати* 'кричати, ухати; ревити, мукати (про водяного бугая)' [Верхратський ГБ: 254], (гуцул.) *бучати* 'звук рогатої худоби' [Жегуц, Піпаш: 25], 'видавати звук, властивий для рогатої худоби; перен. довго плакати' [Піпаш, Галас: 18]; пор. ще рос. діал. *бучать* і *бучать* '1. видавати глухий звук, гул; гудіти, ревіти, мукати (про корову); дзижчати, гудіти (про бджіл); 2. голосно плакати, ревіти, верещати безкінечно (про дітей)' [СРНГ 3: 328], *бучать* 'лунати, звучати (про глухі звуки)' [там само: 264], пол. *buczeć* 'ричати, мукати;

гудіти, дзижчати; голосно плакати' [SJP I: 225] < псл. звуконаслідувальних **bucati* / **bukati* [ЭССЯ 3: 74]. З огляду на загальну семантику наведених апелютивів, припускаємо, що *Бучком* прозвали людину (очевидно, дитину), яка плакала, ревіла, верещала, репетувала. Стосовно спільної семантичної мотивації, пор. українські прізвища: *Крикун* [Демчук: 118], *Верещака* [Редько: 83], *Ревій* [там само: 188].

Водночас аналізований антропонім можна безпосередньо пов'язувати із відповідним українським апелютивом *бучко́* у значенні 'назва барана' [ЕСУМ 1: 313]. У південно-західних говорах української мови простежуються також споріднені утворення зі спільною семантикою, пор. укр. діал. *бучка* 'вівця чорна з білим лицем' [Верхратський НЗ: 74], *буча* 'назва вівці' [Бевка: 39], 'чорна коза з білою мордою' [ЕСУМ 1: 313]. Наведені апелютиви кваліфікуються дослідниками як запозичення з румунської мови, можливо, від рум. *búca* 'щока' [див.: там само]. Зокрема, П.П. Чучка зауважує, що в Карпатах так називають свійську рогату худобу за якусь відмітину на морді [див.: Чучка: 103]. Версія про румунське запозичення цих лексем нам видається непереконливою із семантичного погляду. Ми вважаємо, що їхня семантика зумовлена не зовнішніми особливостями цих тварин, а специфічними звуками, які вони видають (пор. семантику наведених вище звуконаслідувальних дієслів). Тому апелютив *бучко́* (та споріднені *бучка*, *буча*), якій міг мотивувати антропооснову *Бучко*, слід розглядати як питоме віддієслівне утворення звуконаслідувального характеру. Відомо, що назви тварин, зокрема домашніх, часто використовувалися для антропонімної номінації. Пор., наприклад, щодо семантичної та словотвірної аналогії українські антропоніми: *Бичко*, *Баранко* (*Барашко*), *Кобилко*, *Козелко*, *Цапко* [Демчук: 123-124]. На сьогодні мотиви їхньої номінації, на жаль, втрачені або досить сумнівні.

Нарешті, прізвисько *Бучко* могло виникнути під впливом тієї частини слов'янської лексики з основою *буч-* / *бук-*, яка не відзначається звуконаслідувальною семантикою, а об'єднується навколо семантичної

ознаки ‘розбухати, набрякати, збільшуватися в розмірі’. Саме така спільна загальна семантика дозволяє залучати наведений нижче апелативний матеріал до гнізда і.-є. **bheut- / *bhout-* ‘надуватися’** . Пор., зокрема, ст. укр. *бучний* ‘пишний, розкішний’, укр. *буча* ‘пишнота’ [Б.-Н.: 65]; рос. діал. *буча* ‘про сердиту, похмуру людину’ [СРГС 1 (1): 108], *бўка* ‘про грізну, люту людину’, ‘товста людина’, ‘несмілива людина’ [СРНГ 3: 262]; блр. діал. *буч* ‘незграбна людина’ [СБГ 1: 248], *бук* ‘ледачий підліток’ [ТС 1: 91], *бучный* ‘повний (про людину)’ [Крыўко: 107]; пол. *bucznieć* ‘1. розбухати, набрякати; 2. перен. ставати зарозумілим, зазнаватися’ [ПУС I: 91], кашуб. *bićes* ‘розбухати від вологи’, *bićes sa* ‘дутися, ображатися’ [Sychta I: 82]; серб. *бућити* ‘сердитися’, *бућоглав* ‘епітет совиної голови’ [Лавровский: 38], *бучок* ‘сова’ [там само: 39]; болг. *бўчка* ‘грудка, брилка’ [Героу 1: 89]. Отже, більшість із наведених лексем вказують на типові риси людини ‘бундючний, пихатий, надутий, товстий, незграбний, ледачий’, які також могли мотивувати антропооснову *Бучко*.

ЛІТЕРАТУРА

- АЮЗР: Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов. – К., 1859-1914 (римська цифра означає частину, арабська – том).
- Б.-Н.: Білецький-Носенко П. Словник української мови. – К., 1966.
- Бевка: Бевка О. Словник-пам’ятник. Діалектний словник села Поляни Мараморошського комітету. – Ніредьгаза, 2004.
- Бірыла: Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелатыўнай лексікі. – Мінск, 1969.
- Верхратський ГБ: Верхратський І. Говір батюків. – Львів, 1912.

** Очевидно, у зв’язку із гніздом і.-є. **bheut- / *bhout-* ‘надуватися’ слід розглядати рум. *bică* ‘1. сідниця 2. щока’ [РРС: 193], яке є паралельним самостійним утворенням на базі румунської мови. Щодо угор. *buczko* ‘кремезний’, *buczka* ‘горб, грудка, купка’ [МРС: 132], зв’язок яких із аналізованим антропонімом припускала Е. Вольнич-Павловська (див. вище), то, з огляду на тісні контакти угорців зі слов’янами, вважаємо їх запозиченнями зі слов’янських мов.

- Верхратський НЗ: Верхратський І. Нові знадоби номенклатури і термінології природописної народної збірані між людом. – Б. м. і р.
- Геров: Геров Н. Речник на българския език. – София, 1975-1978. – Ч. 1-5.
- Гр.: Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б.Д. Грінченко. – К., 1907–1909. – Т. 1–4.
- Демчук: Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVII ст. – К., 1988.
- ЕСУМ: Етимологічний словник української мови / За ред. О.С. Мельничука. – К., 1982–2003. – Т. 1–3.
- Єфименко: Єфименко І.В. До етимології антропоніма *Король* // Магічне світло імені. – Ужгород, 2003. – С. 66-73.
- Жегуц, Піпаш: Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001.
- Железняк: Железняк І.М. Семантичні параметри слов'янських антропонімів // Слов'янська ономастика. – Ужгород, 1998. – С. 95-105.
- ЖТУР: Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1895-1900. – Т. 1-3.
- Илчев: Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите. – София, 1969.
- ЙМ: Йосифінська метрика.
- Крыўко: Крыўко М.Н. Экспрэсіўныя назвы асобы ў гаворцы в. Манякова Міёрскага раёна // З народнага слоўніка. – Мінск, 1975. – С. 279-296.
- Лавровский – Сербско-русский словарь / Сост. П. Лавровский. – Спб., 1870.
- МРС: Мадярсько-руський словарь. – Ужгород, 1928.
- ОКІУМ: Ономастична картотека Інституту української мови НАН України.
- ПДП: Горпинич В.О., Корнієнко І.А. Прізвища Дніпровського Припоріжжя (словник). – Дніпропетровськ, 2003.
- Пиртей: Пиртей П.С. Словник лемківської говірки. – Legnica-Wrocław; 2001.
- Піпаш, Галас: Піпаш Ю.О., Галас Б.Н. Матеріали до словника гуцульських говірок. – Ужгород, 2005.

- ПШС: Горпинич В.О., Тимченко Т.В. Прізвища правобережного Степу. Словник. – Дніпропетровськ, 2005.
- ПУС: Польсько-український словник: У 2 т. – К., 1958-1960.
- Редько: Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. – К., 1969.
- Редько СУП: Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. – К., 1966.
- РРС: Румынско-русский словарь. – Бухарест, 1980.
- РСНЈ: Речник српскохрватског књижевног и народног језика. – Београд, 1959-1988. – Књ. I-III.
- СБГ: Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. – Мінск, 1980-1986. – Т. 1-5.
- СГУ: Словник гідронімів України. – К., 1979.
- СП: Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини). – Чернівці, 2002.
- СРГС: Словарь русских говоров Сибири / Под ред. А.И. Федорова. – Новосибирск, 1999. – Т. I.
- СРНГ: Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова. – Л.; СПб., 1966–2003. – Вып. 1–37.
- ТС: Тураўскі слоўнік / Рэд. А.А. Крывіцкі. – Мінск, 1982-1987. – Т. 1-5.
- Фаріон: Фаріон І. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII ст. – XIX ст. (з етимологічним словником). – Львів, 2001.
- Худаш: Худаш М.Л. З історії української антропонімії. – К., 1977.
- ЧПГЧР: Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ЧР станом на 1.04.2004 // www.mv.cz.cz.
- Чучка: Чучка П. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. – Львів, 2005.
- ЭССЯ: Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева. – М., 1974–2003. – Вып. 1–30.
- Яворн.: Яворницький Д. Словник української мови. – Катеринослав, 1920. – Т. I.
- Bezljaj: Bezljaj F. Slovenska vodna jmena. – Ljubljana, 1956-1961. – Т. 1-2.

- Bogdan: ogdan F. Dictionary of Ukrainian surnames in Canada. – Winnipeg; Vancouver, 1974.
- Leksik: Leksikon prezimena Socijalisticke Republike Hrvatske. – Zagreb, 1976.
- Rymut: Rymut K. Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. – Kraków, 1999-2001. – T. I-I.
- SJP: Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. – Warszawa etc., 1904-1927. – T. I-VIII.
- SSNO: Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. – Wrocław etc., 1967-1976. – T. I-VII.
- Sychta: Sychta B. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej. – Wrocław etc., 1967-976. – T. I-III.
- UM: Urbár hradného panstva Makovica 1618 // Urbáre beudálnych panstiev na Slovensku. – Bratislava, 1959. –II. – S. 58-124.
- Vasmer RGN: Russisches geographisches Namenbuch / Berg. von M. Vasmer. – Wiesbaden, 1962–1980. – Bd I-X.
- Wolnicz-Pawłowska: Wolnicz-Pawłowska E. Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim (XVI-XIX wiek). – Warszawa, 1993.

Iryna Yefymenko. The anthroponymical etudes. *The article is deal on problem of defines of anthroponymical etymon and primary nominative motives of the anthroponymical stem. Etymologically, the contemporary surname Бучко may have some different from the genesis attitude Ukrainian apellatives.*

Key words: *anthroponym, anthroponymical stem, etymon, semantics, apellative.*

Ольга Карпенко (Київ)